سمكويي شكاك

پێشەکی

پشتی مرنا محمد ئاغای بهێزترین و بناڤ و دەنگزین کورێ وی ئیسماعیل ئاغایێ بەرنیاس ب سمکو (سمیتقو)،و بناسناڤێ سالارێ عەشایر و سەردارێ نەصرەت ل جهێ وی سەروکاتیا هوزا شکاك وەرگرت ، و ب زیرەکی و ئازاییا خوشیا هەموبابکێت شکاکان بکەتە ئێك و بێخیتە ژێر فەرمانا خو.

سەبارەت مێژوویا ژدایك بونا سمکوی گەلەك بوچون هاتینە دیارکرن و هەرئێك ژ نڤیسەر و مێژوونڤیسان مێژوویەك دیارکریە ، بەلێ مالباتا سمکوی لوێ باوەریێ نە کو ئەو ل سالا (١٢٧٠) ق /١٨٩١ ل گوندێ چهریق هاتیە سەر دونیایێ، سەبارەت ناڤێ وی د زوربەیا نڤیسینا فارسی دا ناڤێ وی ب شێوەیەکێ (ئیسماعیل ئاغا،سمیتقو و هندەکان وەك سمیتو وە سمیتقو و سیمکو و سیمقو ناڤێ وی ئینناینە زمان) بەلێ دناڤ کوردان دا بناڤێ (سمکو شکاك)و (ئیسماعیل ئاغا شکاك) هاتینە نیساسین[١] .

سەبارەت کەسایەتیا سمکوی گەلەك بوچون و نێرین دیاربوینە ، هندەکان سمکو وەك مروڤەکێ تالان کەر ، چەردەجی ، رێگر ، خوینمێژ ، دەرەبەگ، حیلە باز و .... داینە نیاسین ، بەلێ زوربەیان ژێدەران سمکو وەك کەسەکێ ئازاد ، ژێر، دلێر، هەژی، شەرکەر ، شێرێ رندە،خەمخورێ مللەتێ کورد... لقەلەم داینە.
دیەرتوکێت ل سەر شورەشا سمکوی هاتینە نڤیسین تایەت ئەوێت دوژمنێت وی نڤیسین هەول هاتیەدان کو سمکوی وەك مروڤەکێ دەرەبەگ و تالانچی و نیڤ هوڤ بدەتە نیاسین. بەلێ د راستی دا سمکو نەبتنێ ژلایێ رەوشەنبیریڤە مروڤەکێ پاشکەفتی نەبو بەلکو ژ گەلەك لایانڤە پێزانینێت وی ژ کەسانێت هەڤچەرخ دگەل وی کێمتر نەبون، و گەلەك کەسێت کودیدار ل گەل کرین ژبەر شێوەیێ رەفتار و هەلسوکەفت وجل وبەرگ و خوارنێ ئەو وەك مروڤەکێ خودان رەوشەنبیری لقەلەم داینە [٢] .

شورەشا سمکوی ئارما نجێت سمکوی ژ شورەشێ

پشتی شورەشا شێخ عوبەیداللە ئەهری ١٨٨٠ ئێدی چ شورەشێن دی ژلایێ کوردێن ئیرانێ ڤە ژ بو بدەست ڤە ئینانا سەربەخوییێ یان ئوتونومیێ نەهاتنە ئەنجامدان ، و ئەو بزاڤێن ژ لایێ هندەك عەشیرەتان وەك عەشیرەتا گولباغی ل سەر سنوری رودابن پتر رویەکێ عەشیرەتێ بخوڤە دگرتن کو کارتێکرن ل سەر جەمێ ئەیالەتێ کردبوو، و هەرچەوابیت تەنها شورەشا د ماوێ جەنگێ جیهانیدا ل کوردستانا ئیرانێ ژمارەکاکێم ژ نڤیسەرێت ئیرانێ ل وێ باوەریێ نە کو ئەگەرێ شورەشا سمکوی ڤەکرنا تولا باب و باپیران تایبەت ستاندنا خوینا برایێ خو (جەعفەر ئاغای) بوو ئەو ب شێوەکێ نەمەردانە بدەستێ حکومەتا ئیرانێ هاتیە کوشتن. و ئەڤان نڤیسەران دڤێن وەسا دیاربکەن کو شورەشا سمکوی رەهەندەکا کەسوکی بخوڤە گرتبوو نەکو نەتەوایەتی،لەورا ئەڤێ شورەشێ چ گرنگیا خو نینە . بەلێ سمکوی پێنگاڤەکا مەزن هاڤێت بوو وژ سنورێ دەڤەرا خو دەرکەفت بوو و ئەردەکێ بەرفرەه بخوڤە گرت بوو ، و ئارمانجا ئێکانەیا سمکوی سەربەخوی یان ئوتونومی بو کوردستانا ئیرانێ بوو، و زوربەیا نڤیسەر و ڤەکولەران ئەڤێ چەندێ دوویات دکەن ، چونکە رێبەرێ کوردان (سمکو) ب ئاشکرای شورەشا خوراگەهاند و داخوازا دەولەتەکا سەر بەخوبو کوردان کر[1] .

سمکو ئاغا شکاك ، سەروکێ مەزنترین ئێل و عەشیرەتا کوردایە یاناڤدێر وخودان دیروك ل ئیرانێ ڤێ سەرکردێ ناڤدێر(سمکوئاغا شکاك) سەرکێشیا بزاڤا کوردایەتیێ کر ل کوردستانا روژهەلات ، هەر لسەردەمێ پێش جەنگێ جیهانیێ ئێکێ هەتا هاتیە تیرورکرن سالا (١٩٢٠) زایینی. برێکا پلانەکا خیانەتێ ژ لایێ حکومەتا ئیرانێ ل باژێرێ (شنو)[2] .

---

[1] گولی ، سمکوی شکاك و شورەشاوی دبەلگەنامێت ئیرانێدا ، ل ٢٩.

[2] قاسم بەرواری، کوردولوجی، دهوك ٢٠١١، چاپا پێنجێ ، ل ٦٣.

خێلێن کوردی ل تورکیا و عیراقێ ژی موکوم کرن. سەرەرای وێ چەندێ کو هەلو[illegible] خوە بکاربینیت ، و پشتی هنگی هێزەکا حکومەتێ ژناڤ بر و حکومەتا کوردی ل بوسر. [illegible] دامەزراند و سمکوی بخوە ل سەربوو پادشاه و ب شاهێ کوردستانێ هاتە نیاسین و ڤێ حکومەتێ بزاڤ دکرن پەیوەندیێن دیبلوماسی دگەل وەلاتێن بیانی گرێدەت و دەست ب دەرێخستنا روژناما (کورد) کر و پاش ناڤێ وێ کرە (روژی کورد شەوی عەجەم) و ئەڤ روژنامە بوو زمانحالێ حکومەتا سمکوی و تێدا سەروبەر و ئارمانجێن شورەشا خوە شروڤەکرن و دروشمێ دەولەتا سمکوی ژ (دوو توپێن جبایی سێن بلند و ناڤێ کوردستانا سەربەخوە لدور هاتبوو کولان) پێك دهات [1] .

راگەهاندنا شورەشێ ژلایێ سمکویی ڤە :

سمکوی پشتی ڤەکێشانا هێزێت عوسمانی ژ ئیرانێ و ئیمزاکرنا پەیمانا ئاگر بەستا مودروس (١٩١٨) بوو سەروەر و سەرکردێ وێ دەڤەرێ ، و هێدی هێدی دەستێ خو دانا سەر دەڤەرێن دناڤبەرا سنورێ ئیرانێ و دەولەتا عوسمانی دا ، و روخاندنا دەستهەلاتا حکومەتا مەرکەزی ل سالێن دوماهیێ ژ دەولەتا قاجاری فاکتەرەکێ هاریکار و هاندەر بو سمکوی. پشتی ب هێز کەفتنا سمکوی هندەك ئاغا و خانێن دەڤەرا ئورمیە پاشە روژا خو د هەڤ پەیمانێ دگەل سمکوی دا دیتن و خو نزیکی وی کرن ، هەروەسا هندەکێن دی پشتەڤانیا وی کر داکو خو ژ دەست درێژیێ و هێرشێن وی ب پارێزن[1] .

ل سالا ١٢٩٨ هەتا ڤێ گولانا (١٩١٩ز) سمکو رێڤەبەریا حکومەتێ ل ئازربیجانا روژئاڤا دامەزراند ، هندەك بەرپرس ژبو حکوومەتا خو ل بازێر و گوندێن سەر ب ئورمیێ ڤە دانان، ب تایبەتی بازێرێ ئورمیێ ، داخوازکر کو جڤینەکا مەزن ژبو سەروك هوز و دەستهەلاتدارێن کوردستانا ئیرانێ بهێتە لدارخستن، بریار هاتە ستاندن کو چڤاتا سەروك هوزێن کوردستانێ بهێتە دامەزراندن [2] .

دهەمان سالێ داس مکوی ئینەرێ خو سەید تاها ژبو دانوستاندنێ دگەل ئینگلیزیان سەبارەت هەلویستێ وان بەرامبەر دەولەتا کوردی هنارتە بەغداد و ل بەغدا خواستەکێن کوردان دانانە ل بەر سنگێ ئینگلیزیان [3] .

---

[1] گولی، سمکوی شکاك و شورەشاوی د بەلگەنامەیێن ئیرانیدا ، ل ٣٠.

[2] گولی ، سمکوی شکاك و شورەشاوی د بەلگەنامەیێن ئیرانیدا ، ل ١٥٥.

[3] عثمان علي ، اسماعيل أغا سمكو،ص ٣٤.

بزاڤێت سمكوى ژ بو سەربەخو و دامەزراندنا دەولەتا كوردى

پشتى توركيا خو ژ روژ ئاڤايێ ئيرانێ ڤەكێشاى سەروبەرەكێ گونجاى پەيدابوو بۆ بجە هاتنا پيلانێت سمكوى يێت دوير ئانكو دامەزراندنا دەولەتا كوردى يا سەربەخو ل كوردستانا روژهەلات ، لێ چو هێزەكا وەسا د دەست دا نەبوو ڤان هيڤى يێت خوە بجهبينيت و بتنێ هندەك هێزێن خێل و هوزا ددەست دا بوون و ئەڤ كارە پێ نەدهاتە كرن، لێ دسەر هندێ را سمكوى هەمى بزاڤ كرن بو بجە ئينانا ئارمانجێت خوە، و پشتى هەڤگرتنەك دگەل (سەييد تاهاى) كرى سمكوى دەست پێ كر دەستهەلاتا خو لسەر هەمى دەڤەرێ دابگريت هەر ژ دەشتا (قەرەغيز و سەلماسێ) هەتا دگەهيتە سنورێ توركيا، سمكو بو دەستهەلاتدارێ بێ راددە و كەس نەبو بەرهنگاريا وى بكەت و خەر تشتێ ڤيابا دكر و حكومەتا ئيرانێ چورێكێن باش ددەستدا نەمان بەرسنگێ سمكوى پێ بگريت و پاش ڤە ببەت ژ بەرهندێ جێگرێ والیێ ئازەربيجانێ (مكرم الملك) جارەكادى رڤريە ڤەند و ڤێلێت دەستهەلاتدارێ ئيرانێ دەمێ سەرەدەرى دگەل دەستهەلاتا بەرەنگارى ياخوە دكر و ئەو ژى دانانا پلانەكێ بووبۆ كوشتنا سمكوى ، (والیێ ئازەربيجانێ سندوقەكا شريناهيا بو سمكوى هنارت و وەسا ديارك ربو كوخەسوى يا وى ياپو هنارتى، ئەو بخو سندوقەك بو بومبەكا تەقەمنى يا بچويك تێدابو ، لێ سمكوى هەست پێ كر بەرى ڤەكەت و هاڤێتە دەرڤەى مالاخو ژ ئەنجامێ بەقيناوێ برايێ سمكوى عەلى ئاغا وهندەك زێرەڤان هاتنە كوشتن) ، و ئەڤ رويدانە بوو ئەگەرێ راستە و خو پێ وێ چەندێ كو سمكو ئێدى باوەريا خوە بحكومەتا ئيرانێ نە ئينيت . پاشى حكومەتا ئيرانێ (ضياء الدولة) وەكى دەستهەلاتدار دامەزراند ، ئەڤ كەسەژى دژى خواست و هيڤيێت كوردان و خەلكێ دەڤەرێ بوو و ئەڤ چەندە بوو ئەڤەر كو سمكو و خەلكێ دەڤەرێ پتر خوە ژحكومەتا ئيرانێ بدەنە پاش . كوشتنا عەلى ئاغاى بوو ئەڤەر كو سمكو زێدە تورەببيت و كومەكا چەكدارا خو كومكرن و ڤەف ل دەستهەلاتداريا ئيرانێ ل ئورميێ و شاهبوروخوێ كرن، جێگرێ والیێ ئازەربيجانێ (مكرم الملك) بكوژێت عەلى ئاغاى دانە دەستێ سمكوى، دا پيچەك نەرميێ پەيدابكەت ، لێ سمكو يێ دژوار بوو دڤێ مەسەلێ دا ، بكوژ دگەل زێرەڤانێن حكومەتێ هەمى كوشتن پشتى زانى حكومەتا ئيرانێ دەست پێ دگەل ڤێ كونەهباريێ و كوشتنا عەلى ئاغاى هەى . سمكوى بەردەوام بو دبەرهەڤكرنا جهێ دەستهەلاتداريا خوەدا و براستى تورەبونا سمكوى پشتى كوشتنا برايێ وى مينا راگەهاندنا شورەشێ لێ هات [1] .

---

[1] سالار فندى ، بزاڤێن سمكوى شكاك (١٩١٩-١٩٢٦) ، كوردستان١٩٩٩، چاپا ئێكێ، ل ٤٥-٥٢.

ل سالا (١٩١٩) سمكو شيا هەمى سەروك هوزێن كوردان ل كوردستانا روژهەلات كوم بكەت ، دڤێ كومبونێ دا مەسەلا شورەشا خو دژى حكومەتا ئيرانێ گەهاندە وان . بو چونا سمكوى ل سەر لاوازبوونا دەستهەلاتداريا ئيرانێ يادرووست بوو ژبەر كو ژلايەكێ ڤە ململانێ دناڤبەرا ئازاديخوازێن ئيرانێ و (پاشكەفتان) دا بهێز بوو ب تايبەت پشتى گريدانا رێكەفتنا ئنگلو ئيرانێ يا سلا (١٩١٩) دناڤبەرا ئينگليز و ئيرانێ دا كو د ئەنجامدا ئيرانى كەفتە ژێر دەستهەلاتا بريتانيا و دوى دەمى د اچو حكومەتێن ب هێز و لەشكەرەكێ رێك و پێك ل ئيرانێ نەبوون. پشتى ل سالا (١٩١٩) سمكوى بزاڤ كر سيستەمەكێ ئيدارى دانيت و تەنها گوندێن لژێر دەستهەلاتا خوە ئێخستە ستويێ خوە و هندەك كەس ل سەر جهێن تايبەت و گرنگ دامەزراندن ژ هاتنە تەكليف كر نكو دزى و تالان و خرابى يان نەهێلن و بەرامبەر رێگر و جەردەچى يا راوستن ، حكومەتا ئيرانێ ژڤان كريارێن سمكوى دەست ڤالا نەما كو ئەو ب كەيفا خو دەستهەلاتێ ل كوردستانا روژهەلات بگريت و بەرهەڤيا خوە كر بەرسنگێ سمكوى بگريت، و حكومەت نەجار بوو هندەك كارێن تايبەت ددەرحەقێ سمكوى دا وەربگريت ، ئەو بو ليوا قوزاتى يا دادگەل لەشكەرێ خوە و ڤێ ليوا قوزاتى شسانێت باشى ژ هەر كەرتەكێ دى يێ لەشكەرێ ئيرانێ هەبوو بو شەرێ دژى شورەشگێران و لژێر دەستهەلاتا سەركردێ روسى(فيليبوڤ) شيا سەروبەرێ كوردان گەلەك نەخوش كەت و دەرەبەكى بێخيتە دناڤ هێزێن سمكوى دا ، و سمكو نەچار بوو بازێرێ ئورميێ بەردەت، لێ چەند هەيڤ ژ دەست نەدا، سەرەراى ڤان سەركەفتنێت ژ نشكەكێ ڤە هاتن و ژ نەگەرێ نەديار سەركردێ روسى(فيلبيوڤ) دەست پێشخەرى كريە پەيوەنديێ ب سمكوى بكەت و داخواز ژێ كر يێ مەرج خوە بدەتە دەستێ وان، و چەندين چاڤپێكەفتن ل دوڤ ڤێ مەسەلێ هاتنەكرن و پاشى سمكو پارە و مالێ تالام كريێ ئازەرى يێن (لگستانێ) بزڤرينيتە ڤە و چەندين رهێت تورك ژ ناڤ لەشكەرێ بهێنە دەرێخستن و چەكێ وان بو دەولەتێ بهێنە زڤراندن، لێ چو ژڤان بەندان نەهاتنە بجە ئينان و سمكو پتر دناڤ كوردا دا بهێز كەت و جارەكادى ژ نو دەست ب خەباتا خو دژى ئيرانيا كرە ڤە و كرود ل دەڤەرا لەشكەرێ بهێزێ ئيرانێ نەشيا سمكوى بشكێنيت. و هەر ژ دەست پێكا سالا (١٩٢٠ز) سمكو پشتى هێزێت خو كومكرين و بزاڤێت خو زڤتر لێ كرين و دروشمێ سەربەخويا كوردستانێ بلند كر، و دەليڤا ژ كار ئێخستنا سەركردێ روسى(فيليبوڤ) ژ خزمەتا حكومتا يرانێ هەلێخست، ووجارەكادى سمكو و چەكدارێت خو شيان دەستهەلاتا خو ل سەر دەشتا ئورميێ و سەلماس و هندەك ژ لايەنگرێت خو ل سەر ئورميێ دامەزراندن، و ل چريا ئێكێ يا (١٩٢١ز) بدروستاهى بازێرێ ئورميێ كەتە ژێر دەستێ سمكوى و هندەك دوبارەبونا شورەشا سمكوى دزڤرينەڤە وێ كودەتايا (٢١ شوات)١٩٢١ز ل ئيرانێ پەيدابور.

سمكوى شارێ مهابادێ كرە پايتەختێ خوە بەلێ ئەو بخوە لێ ئاكنجى نەبور و دەستهەلاتاوێ ئێخستە دەستێ ئێك ژ سەروك خێلێن نێزيكى خوە ئەوژى (هەمزە ئاغايێ مامشى) بوو. ئەڤ سەركەفتنێن مەزنێن سمكوى بدەست ڤە ئينايى بونە ئەگەرێ زێدەبونا لايەنگەرێت وى ، و ل هەيڤا خزيرانا (١٩٢٢ز) دەڤەرا ژێر دەستهەلاتا وى بەر فرەهترين دەڤەر بو كو ژ ژێرى و روژهەلاتا (سائيش قەلا-شاهين دژ) ێ دەست پێ دكر هەتا دگەهشتە (سەقز)ێ ، و سمكوى پەيوەندى دگەل خێلێن ژێرى هەبوون و دەستهەلاتا وى دگەهشتە (مەريوان و هەورامان) و خێلێت ئاكنجى لدەڤەرا (لورستان) وپەيوەندى يێن خوە يێن ب هێز دگەل سەروك

ليستا ژێدەران

١- امين، صالح محمد، كوردوعەجەم مێژووی سیاسی کوردەکان ایران،دم١٩٩٢،چ١.

٢- برونسن ، الدكتور مارتن فان ، ئيران والعشائر الكردية ..ثورة سمكو ، دم،١٩٨٨.

٣- جليل جليل ، نهضة الأكراد الثقافية و القومية ،ترجمة:باڤي نازي و دلاتو، بيروت١٩٨٦، رابطة للثقافية الكردية.

٤- حسێن، کریکار عبدالله، کورد و ئاشور، سلیمانی ١٩٩٨ز.

٥- سالار فندی ، بزاڤێن سمکوی شکاك (١٩١٩-١٩٢٦) ، کوردستان١٩٩٩، چاپا ئێکێ.

٦- گولی،فاخر حسن، سمکوی شکاك، وەرگێران:شڤان قاسم حسن،دهوك٢٠١٢.